

„JOGESZMÉLET”, AVAGY RENDHAGYÓ GONDOLATOK A JOGELMÉLET-OKTATÁS MÓDSZERTANI PROBLÉMÁIRÓL

BADÓ ATTILA
egyetemi tanár (SZTE ÁJK)

Hallgatóként néhány társammal együtt kedveltük az állam- és jogelmélet (egymás között „jogeszmélet”) órákat, mert volt egy rövid időszaka az általában unalmas egyetemi hétköznapoknak, amikor vitába lehetett szállni a szemináriumvezetővel, és beszélni lehetett a marxista tételek tarthatatlanságával, pontosabban az elmélet és a gyakorlat közötti szakadék szélességével. Önteltek voltunk, és okosnak hittük magunkat. Belém vésődött egy-egy óra hangulata, egyik-másik csoporttársam debattóri teljesítménye. Emlékszem arra, amikor az oktató az amerikai kétpártrendszer működési zavarairól beszélt, és a beszólásra, hogy „de legalább ott két párt van”, majd a feszült csendre, az oktató tekintetére, a „röhög az osztály” flingre, és az elbeszélgetésre, ahol elmagyaráztatott, hogy miért nem helyénvaló „felelőtlen benyögésekkel” megzavarni az óra menetét. 1987 volt, és a csoport nagyobbik része mélyen hitte, hogy a létező szocializmus halálunkig húzza.

Amikor Gyuri bácsi (a hallgatók akkoriban maguk között így nevezték Antalffy György tanszékvezető egyetemi tanárt) az előadásán kijelentette, hogy szerinte valószínűleg, hát hogy is mondja, nincs is olyan, hogy szocialista törvényesség, mert csak törvényesség van, úgy nézett körbe, hogy azt hittük, szerinte most menten kitör a forradalom. Ettől persze még nem.

Nagy egyetértés mutatkozott az évfolyamon a jogelmélet hasznavehetetlenségének, és értelmetlenségének az elfogadásában. Volt azonban egy szűk mag – melybe magamat is sorolom –, akik ezzel annyiban értettek egyet csupán, hogy akkor, abban a formában, azokkal a tankönyvekkel (pontosabban a tankönyvvel) ez igaz, ám a jogelméletet lehetne másképp, jobb tankönyvből, ideológiai máztól mentesen, érdeklődést keltően... stb., stb. (Voltak ekkor nevek, melyeket ez a szűk mag néha nagyképp, beavatottként emlegetett, és bizony ezek közé tartozott a most ünnepeelt *Varga Csaba* is, akiről úgy beszéltek, mint aki a rendszer korlátai között is csinál valami újat, érdekeset.)

Azt hiszem, hogy az ilyen vagy olyan oknál fogva, kicsit pályátévesztett jogászként a jogi karok valamelyik elméleti tanszékén maradó generációs társaim szinte mindegyike ettől a hittől vezérelve kezdett el tanítani.

Miután az Állam- és Jogelmélet tanszéken állást kaptam, engem is ez a kérdés foglalkoztatott igazán. Előtte, egy rövid főiskolai kitérő már megmutatta a tételes jogi tárgyak oktatásával kapcsolatos legfőbb dilemmákat. Közigazgatási jogot kellett tanítanom úgy, hogy egy órával jártam a hallgatók előtt. A jogalkotás akkortájt is gyors volt. Amit egy adott napon elmondtam, másnapra jogtörténeté vált.

Ehhez képest azonban az örök igazságok... ráadásul egy szabad országban, a múltat eltörölve. Gondoltam, az éppen nekem való.

Egy darabig Szegeden úgy tűnt, hogy minden marad a régiben, eltekintve attól, hogy az állam- és jogelmélet tananyagában gondos kezek precízen kihúzzák mindenhonnan a szocialista és egyéb tagadásra ítélt kifejezéseket, és a szemináriumvezetők azzal szórakoztathatják a hallgatókat, ami érdeklődési körüknek éppen megfelel. Ám a legenda szerint egy politikai malőr átírta ezt, és egy új tanszékvezető alaposan felkavarta az állóvizet.

Pokol Béla akkoriban még nem politizált, és meglepett bennünket nyitottságával, megkedvelhető természetével. Érkezésekor jelent meg tananyagul szolgáló fő műve is, a „Jog Szerkezete”, melyet Jobbólcelet elnevezésű tantárgy keretében tanulhattak a benne szereplő kifejezésektől ledöbbsent hallgatók. Ma is emlékszem arra, amikor egy nálam pár évvel fiatalabb végzős nevetve kérdezte az államvizsgára felkészítő órán, hogy mi az a „hermeneutikai puffer”, és hogy mi szükség van arra, hogy ilyen kifejezésekkel írjunk le „igaz magyar” jelenségeket. Tulajdonképpen a jobbólcelet oktatása számomra mindvégig erről a feszültségről szólt. Arról, hogy egy közegyezséget nélkülöző tudományterületről, melynek az elnevezése is esetleges, olyan hallgató tömegek számára kellett beszélni, akik ehhez vagy „jópofát vágva”, vagy nem, de valós érdeklődést a legritkább esetben mutatva csak le akartak tudni egy vizsgát. Mindez azért is ért kellemetlenül, mert minden, a szakmai közösségben elhangzó kritika ellenére Pokol Béla tankönyvéről valóban elmondható volt, hogy a korábbi szegedi tematikához képest a joggyakorlathoz közelebb állt, hiszen volt benne szó bíráról, ügyvédekről, és minden más átlagos joghallgató számára felfogható lényről, és intézményről, amivel munkája során majd kapcsolatba kerülhet. Ám mindez olyan elméleti keretbe ágyazva, és olyan nyelvezettel tálalva, ami számukra azzal a konklúzióval járt, hogy a jobbólcelet nem más, mint „egyszerű dolgok sajátos világképbe ágyazott nyelvi megbonyolítása”, ahogy ezt egy ma már komoly pozícióban lévő joghallgató szemináriumi dolgozatában leírta. „Hiszen ellentétpárok mentén működnek bizonyos területei a társadalomnak, rétegekből áll a jog világa, és a törvényeket lehetőleg szűken értelmezzék a jogalkalmazók.” Amikor elolvastunk néhány fórum bejegyzést más kark jogelmélet oktatásáról, világosan látszik, hogy ez nem „Pokol specifikus” jelenség, hanem szinte minden más forgalomban lévő tananyag, és úgy általában a jogelmélet oktatás hasonló elbánásban részesül.

Talán nem mindenkit foglalkoztat ez a probléma oly mértékben, mint engem, és valószínűleg sokan letudják ezt azzal, hogy a hallgatók a világon mindenhol ilyenek, és hogy az is elég, ha akarunk ellenére töltjük meg őket szemléletformáló elméletekkel, melyek hasznosságáról éppen elég, ha mi vagyunk meggyőződve. Én azonban – talán a gyarló hiúság okán – sokat gyötrődtem emiatt, és bevallom, hogy voltak időszakok, amikor kifejezetten nem szerettem órát tartani, és úgy menekültem e feladattól, ahogy csak tudtam. Azt éreztem, hogy amit hallgatóként elképzelhetőnek tar-

tottam, az a rendszerváltás ellenére megvalósíthatatlannak látszik. Jogelméleti kérdések iránt a joghallgatókban olyan jellegű érdeklődést felkelteni, mint amit egy ügyesebb, és oktatói képességekkel átlagos módon rendelkező büntetőjogász képes, lehetetlen. Márpedig mi másért „koptatná az ember a száját”, ha nem azért, hogy az elmondottak legalább minimális érdeklődésre tartsanak számot.

Ehelyütt nem nyitnék új frontot egy másik, hasonló kétségeket kiváltó, és a hazai jogelmélet tudományos állapotát érintő problémáról. Csupán jelzem, hogy az oktatás szempontjából nem kicsit frusztráló élmény, hogy a rendszerváltás után megjelenő, és tipikusan egy-egy tanszékhez kapcsolódó jogelméleti irányzatok még kérdésfeltevéseikben is csak ritkán kapcsolhatók össze. (Lásd pl. Györfi recenzióját Bódig „Jogelmélet és gyakorlati filozófia” című könyvéről. Ennek egyenes következménye, hogy nem csupán a jogelméletet oktatók értik meg nehezen egymást, hanem a levizsgázott hallgatók is.) Számukra a jogelmélet (vagy jogbölcselet, vagy jogszociológia, vagy jogi antropológia vagy jogfilozófia stb.) az valami „elvarázsolt”, és a tankönyvíró személyéhez köthető okoskodásnak tűnik inkább, mintsem kanonizált tannak, melynél az egyes iskolák között akceptálható eltérések mutatkoznának csupán. Persze senki nem kívánhatja, hogy valami monolit szerkezetű, hivatalos jogelmélet létezzon ismét Magyarországon, ám a tantárgy legitimitációja és kötelező tárgyi jellege miatt egy tematikai közelítés az egyes karok között számomra hasznosnak látszott volna. (Ionesco bizonyára sokat adott volna egy „eltés” egy szegedi és egy „pázmányos” jogász jogelméletéről folyó beszélgetéséért.)

Az oktatás módszertanára a magyar jogi felsőoktatásban általában nem nagy hangsúlyt helyeznek. Annál inkább az Egyesült Államokban, ahol újra és újra felbukkanó elméleti viták folynak arról, hogy miként lehet egy jogi tárgyat hatékonyan, a hallgatók érdeklődését felkeltve oktatni. A vita lényegét jól összegzi egy cím a cikkek tengerében: „*The socratic method – problem method dichotomy: the debate over teaching method continues.*” A hazai jogászképzésben inkább a poroszoknak titulált módszer továbbéléséről írhatnánk. Az oktató kiáll, és varázsától függően 5 vagy 100 ember előtt kinyilatkoztat. Kérdezni nem szoktak tőle, a szemináriumvezető eligazítja a kétkedőket, bár általában az is inkább csak kiáll, és kinyilatkoztat, néha az előadóval ellentétes módon. Így aztán az elméleti viták megspórolása mellett inkább csupán néhány külföldről importált divatos „jó gyakorlatot” kezd el alkalmazni egy-egy ambiciózus polgári vagy büntetőjogász oktató, vagy a pályázati források megszerzése érdekében jogi klinika alapításába kezd egy jogi kar. A jog, azon belül a jogelmélet oktatás módszertanáról – talán Nagy Zsolt kollégánk PhD-dolgozatát kivéve – általában szó sem esik a hazai szakirodalomban.

Márpedig ha valamelyik tárgy oktatása kapcsán ez a kérdés kiemelkedő jelentőségű, akkor az éppen a jogelmélet, vagy pontosabban a jog elméletét firtató hasonló elnevezésű tantárgy. Oktatási tapasztalataim alapján mondhatom, hogy csakis akkor találtam valamilyen gyógyírt a fent vázolt népszerűtlenségi problémára, ha valamilyen módon felforgattam az órák hagyományos rendjét. Ebben kiemelkedő jelentőségű segítség volt Takács Péter kezdeményezése, a „Jogelméleti Jogesetek” gyűjteménye, melyet egy időben előszeretettel használtam, és gondolom, hogy mások is így tettek. Ösztönös kezdeményezés volt részemről, hogy a csoportokat megbontva, maximum 6 fős társasággal beszélünk meg klasszikus jogelméleti problémákat, erőszak

nélküli részvételre ösztönözve így a hallgatókat, akiktől számos pozitív visszajelzés érkezett.

Ezek azonban ösztönös, és egyáltalán nem stabil módszertani alapokon nyugvó kezdeményezések voltak, és a magyar oktatási szisztémához (pl. a tutori rendszerhez hasonlító „kiscsoportos” foglalkozások) hosszú távon nehezen illeszthetőek.

Miután manapság már a jogbölcselet oktatásából fakadó szükségszerű feszültségek nem terhelik mindennapjaimat, távolabbról figyelem a kollégák törekvéseit. Valójában pontos információm nincs arról, hogy vannak-e mostanában oktatás módszertani kísérletek pl. az integrált oktatás keretében. Pedig érdekes lenne elképzelni egy olyan kurzust, ahol egy jogeset kapcsán gyakorló és elméleti jogászok együtt világhíthatnák meg a jogesetben található problémák számos aspektusát. Az is előfordulhat persze, hogy valamelyik tanszéken, valamelyik oktató kezdeményezésére már folyik ilyen jellegű oktatás, csak éppen nem tudunk róla. Mint ahogy azt is csak sejtjük, hogy kik azok a jogelméletet oktató kollégák, akik jeleskednek az ismeret átadás területén. Voltak és vannak ilyenek, ám a tapasztalatok nyilvános megvitatására kevés mód nyílik.

Meg vagyok győződve arról, hogy a jogelmélet oktatásával kapcsolatos viták és tapasztalatcserék megkerülhetetlenek, és az elmúlt években tudományos kérdéseknek teret adó rendezvények mellett időszerű lenne egy ilyen konferenciát is megszervezni. Persze csak ha nem akarjuk, hogy a jogelmélet előbb vagy utóbb fakultatív tárggyá váljon.